

ПОЕЗИЯ НА ЕТИЧНОТО НАЧАЛО

Александър Геров започна да пише не така, както почват повечето млади поети. Една от първите му творби, която се появи в ученическото списание „Българска реч“ — стихотворението „Приятел“, беше сякаш творба на зрял автор. Поетът, тогава още ученик в гимназията, показва в „Приятел“ прецизно владение на формата, силна, точна образност, сгъстено чувство, умение да композира. Този наш поет ми напомня на пианист, който от първото си появяване на подиума, от първото докосване на клавишите с пръсти владее майсторството.

Геров не е лирик в общоприетия смисъл на тази дума. Защото не чувството, а мисълта играе у него първенстваща роля. Но това съвсем не значи, че той е умозрителен, тромав автор. Мисълта у него се носи на крилата на силното чувство, на напрегнатото възмущение. Ето защо той не премина характерния за повечето млади поети период на творческо подражание. Самобитният характер на таланта му още от първите съприкосновения с хартията развърна пред нас един оформен, завършен поет, който по-сетне слезе за няколко години под нивото, с което започна. Затова пък по отношение на възмущението творчеството му представлява една многоактна драма, пълна с най-неочаквани обрати на действието, разкъсана от противоречия, трудно, мъчително водеща читателя към спокойствието и мъдростта на последните стихотворения от „Най-хубавото“.

Тази драма се набеляза още от ранните негови стихотворения, нейният най-висок момент е първата му отделна книга „Ние-хората“ (1942 г.), последвалите я „Два милиарда“ (1947 г.); „Нашата сила“ (1953 г.) и „Стихотворения“ (1956 г.) като че с неособено големите си достижения подготвяха почвата, за да избуят чистите и мъдри негови най-нови стихотворения. След много перипетии поетът успя да отговори на поставените в „Ние-хората“ тревожни въпроси. Може би оттук нататък той ще разгърне таланта си в нови творби.

Дали това ще бъдат и дали е нужно да бъдат нови драми, не зная, само бъдещето може да отговори на този въпрос, но в стихотворението си „Копнеж“, равно по сила на чувството на най-хубавите късове от „Ние-хората“, той сам заявява:

Мина времето на неспокойните тръпки,
на вълшебния блян и на бунта в
кръвта. . .

С това е отминало и времето на острия драматизъм от „Ние-хората“, времето на съмненията и изгарящите възторзи. Щастие има и то може да бъде постигнато, не като се монтира абажур на слънцето, а когато сърцето ти се препълни от порива

в зимните виелици
да прокарам път,
да съм дърводелец,
да съм лесовъд:

но да чувствам връзката
с всички векове
и човека — с дръзкото
негово сърце. . .

— — — — —

Туй е предостатъчно
за един живот.
Всички други радости
в нас си търсят брод.

Всичко друго в нас си е.
Можем всеки ден
много, много щастие
да си създадем.

2.

Книгата е наречена „Най-хубавото“ не защото, както всеки веднага ще си помисли, съдържа най-хубавото из творчеството на поета. Това е книга, съставена предимно от най-новите творби на Геров, поместени през последните години из периодичния литературен печат. Защо е трябвало да вземе заблуждаващото наименование на едно от стихотворенията, трудно

може да се отговори. На неудачно хрумване изглежда се дължи и характерът на тази книга. Редом с последните творби на Геров, главно в първия цикъл, озаглавен „Някога“ и датиран 1936—1944 година, са поместени стихотворения, не влезли в „Ние-хората“, а отпечатани в сборниците „Праг“ и „Звън“, издадени през 1938, и сборника „Жажда“ от 1939 година.

Защо някои от стихотворенията из тия сборници преминават и в следващите цикли „Най-хубавото“ и „Железни сълзи“ си остава тайна.

Какъв е бил критерият за включване на отделни, откъснати от развитието на драматичната линия на книгите стихотворения от „Ние-хората“, „Два милиарда“ и „Нашата сила“, също така е трудно да се определи. Темата на войната, широко развита в „Ние-хората“, се загатва в новата книга само от стихотворенията „Въздушно нападение“ и „Марш“, които стоят буквално ни в клин, ни в ръкав между другите творби. Войната от 1939 година разтърси поета, той изпя под съпровода на злоещите сирени своите най-трагични изповеди. Но без да се държи сметка за едно от най-главните качества на Геровата поезия — нейната фабулност, те са откъснати от организма на циклите и ни се дават самотни и осакатени.

Изповедна по начало, поезията на Геров е биографичен запис на изживените чувства и не бива да бъде произволно разкъсвана. Ако при автора „Х“ е безразлично колко и кои стихотворения ще отхвърлиш, все едно, те не разкриват неповторими възбуждения на един живот, с поезията-драма, с поезията-монолог на Геров не е трябвало да се постъпва така. Само едно ново издание, включващо всичко най-хубаво от този поет, ще компенсира грешката.

Втора грешка в „Най-хубавото“ е поправянето, „разхубавяването“ на някои от старите творби. Няма никакво съмнение, че с подмяната на думи и изглаждането на някои граповини, отделни стихотворения ще зазвучат по-съвременно и по-гладко, но в сложната цялост на неговата поезия те ще загубят, аромата им ще се поднови, но ще се измени, ще добие някои нови качества, които ще удовлетворят редактора, но ще загубят от непосредственост и сила на внушението. Геров не е поет, който е писал слабо, неопитно, за да се поправя. Когато се промени тонът на едно стихотворение, то може да прекъсне връзката със своите съседи от развитието на поетичната драма. Поправки за самите поправки! Защо именно Геров да бъде насочен към такива ненужни усилия? А често се случва, че поправките развалят. Ето един пример: петият

куплет на стихотворението „Марш“ в „Ние-хората“ звучи така:

Сега аз виждам, маршируват хора,
опиянени, весели, забравени,
небостъргачите говорят с бога
и свойто превъзходство
му доказват.

А в „Най-хубавото“ куплетът е „поправен“ по следния начин:

Сега аз виждам, маршируват хора,
опиянени, весели забравени,
Небостъргачите говорят с бога
и му се смеят, и го
подиграват.

Превъзходството на първия вариант с „превъзходството“ е безсъмнено. В „Ние-хората“ стихът звучи грандиозно, а поправката, направена 16 години по-късно, му придава принизен лековат тон.

Няма никакво съмнение, че Александър Геров трябва да очисти старите си стихотворения от ненужните „поправки“ и само при специални случаи да прибегва към нови.

Както вече споменах, в „Най-хубавото“ за пръв път са събрани стихотворенията на Геров от периода преди „Ние-хората“. През тия години бяха отпечатани много литературни сборници. Липсата на сериозни прогресивни литературни издания, в които младите таланти да намерят място за проява, принуждаваше да се прибегва до сборници, които заместваха периодичните издания.

В сборника „Жажда“ Геров участва заедно с Павел Вежинов, Камен Калчев, Ст. Ц. Даскалов, Веселин Георгиев (Андреев), Ал. Вутов, Цветан Спасов, Васил Воденичарски и др., които започват по това време като него да пишат. Сборникът има определено прогресивен характер. Там са поместени две негови стихотворения — „Реални халюцинации“ (кой знае защо преименувано в „Най-хубавото“ на „Видение“) и „Жажда“. „Реални халюцинации“ (сега „Видение“) е, разбира се, развалено с повечето от поправките.

Поправено е: Сега протяжно сутрин
се провикваш
вм.: Сега ти бодро сутрин се провикваш.

Едно от големите качества на Геров е способността му да вдъхва нов живот на шаблонните думи, които дори и в наглед шаблонни съчетания не звучат шаблонно. Нима „протяжно“ е по-хубаво от „бодро“? А ако това „протяжно“ е в разрез с целия тон на творбата, пак, на всяка ли цена трябва да се замени афоресаната дума „бодро“?

. . . И хиляди неща ни веселят
е станало на:

И хората поемат своя път (!)

Простото и безпретенциозно:

От къщите и улиците бликат
сърдечни смехове и веселби

е прекрасно в обърканото като израз:

И чакаш ти от къщите да бликнат
и смехове и песни, м о ж е б и . . . (!?)

Бих могъл да продължа с десетки страници тия сравнения и недвусмислено да покажа как стихотворенията са загубили от „поправките“. Но това значи да изместя своята статия в друга плоскост — от статия за поезията на Геров да стане статия за редица неудачни поправки.

Елементарната логика ще ни посъветва да не поправяме след 20 години една лирична творба, ако към такава поправка не ни тласка крещяща необходимост. Изминали са 20 години, дори самият поет не може отново напълно да се вживее в тогавашната атмосфера, и той, без сам да желае това, покрай мокрото ще изгори и сухото. Подобряват решително отделни места главно поправките, направени в текста на последните стихотворения на Геров и това е напълно логично. Новата творба се поддава на доизпипване, тя още не е заела всички кътчета на своята форма.

4.

Стихотворенията на Геров от сборниците „Праг“, „Жажда“ и „Звън“ е трябвало да бъдат събрани в един цикъл. Когато сега някои от тях са поставени редом до стихотворения, писани след двайсетина години, действително е трябвало да се прибегне до поправки, за да се получи помежду им някаква връзка.

Така например финалният куплет на стихотворението „Време“ е претърпял следната прередакция:

от:

Безсилен съм пред твоите властни
пръсти,
безсилен съм, о, време. и сломен!

на:

Безсилен съм пред твоите властни
пръсти,
и съм спокоен, тих и уморен!

Но авторът не се е замислил, че под това стихотворение стои и винаги ще стои датата 1938 година, че юношата може да бъде безсилен и сломен пред безкрайността на времето, но не и спокоен, тих и уморен. Такъв е четиридесетгодишният поет, умората звучи в неговите последни стихотворения, той е успокоен и тих. Но да се приписват подобни състояния на пълния със сили и устрем безпо-

коен младеж, е, меко казано, недоразумение.

Та той сам пише:

Крача с бодра, пролетна усмивка
през мрежата на падащия сняг.

Неговото чувство има крила, кръвта му лудо пулсира, очите му блестят от жажда и сила. И изведнъж „с п о к о е н, т и х и у м о р е н“!

Повечето от ранните стихотворения на поета са взети от сборника „Праг“ (за стихотворението „Жажда“ напр. е посочено в съдържанието, че е взето от сб. „Звън“, а то е отпечатано и в трите сборника). В „Праг“ Геров помества 16 творби, те са ядрото на разглежданите стихотворения. В предговора към сборника Людмил Стоянов казва:

„В поезията на най-младите (Ал. Вутов, Ал. Геров и Л. Йорданов (б. м. — Б. Б.) аз търся новия ритъм, възникнал от ритъма на епохата, търся смелостта на духа, отхвърлил лъжата на социалните и морални илюзии, радостното приемане на света с неговото многообразие в багри, впечатления, чувства, с възможностите за изменението му, търся усета към пълноценността на словото, изтръгнато от властта на миражите и изпълнено с реализъм.“ Тия думи на Л. Стоянов най-вече се отнасят към лириката на Геров, защото Вутов е много по-спокоен и съзерцателен, дори и в първите си работи, а на Л. Йорданов не му достигат възможности. Стоянов правилно е уловил характерните координати на изявата на младия лирик и когато добавя, че (той изброява няколко стихотворения) „въпреки някои младежки увлечения в средствата, откриват възможности за едно широко развитие, за по-пълно и ярко поетическо богатство в съгласие с великия исторически преход към нов живот, преход, който човечеството преживява“, отбелязва и подтекста на Геровия бунт, на неговата неудовлетвореност от света на лъжата и неправдата, неговия стремеж към свобода и творчество, към сливане с народа.

От тия ранни стихотворения „Плаж“, „Лумпен“, „Рибар“ са изградени на една известна контрастна тезисна основа. В тях, както и в стихотворението „Грубост“, още нещата се преживяват външно, без да са станали съдба на лиричния герой. Протестът срещу несправедливостта на буржоазния морал, срещу потъпкването на човешката личност е даден чрез описание, чрез контрастна рисунка. Това още не е истинският Геров. Началните реплики на драмата се произнасят в споменатото вече стихотворение „Приятел“:

Аз няма да заплача. Всеки мъж
понася страшните кошмарни дни. . .

И зазвучава вече този развълнуван, тревожен глас, който не можеш да слушаш спокойно, — това разкъсващо вълнение пронизва цялото ти същество. Едно силно, темпераментно чувство дава нови, ярки очертания на нещата, на състоянията.

Аз скачам и разбивам с гръм стъклата.
Навън е кален и пиян разкош.
Във стаята нахлува топъл вятър,
и пламналата, разпиляна нощ.

(Нека ме извини читателя, но не мога да се въздържа да не му покажа как е пародирано това четиристишие в новата „преработка“:

Аз скачам и разбивам с гръм
стъклата.
Светкавиците блескат като нож.
Във стаята нахлува силен вятър
и сладката благоуханна
нощ!

Психологическо състояние ли? Логика на чувството? Нима може нощта да бъде сладка и благоуханна, когато блескат като нож светкавици?).

Геров в поезията си изрази душевното състояние на тази част от нашата тогавашна младеж, която търсеше брод към щастието, не искаше да се подчини на звярската природа на обществото, изградено върху неправда, възторгваше се от перспективите за борба, но не можеше леко и просто да се реши на себеотрицание, защото задържащите сили на инстинкта и мекушавостта я тласкаха към примирението, към отчаянието и мисълта за смърт. Всяко разглеждане на тия Герови стихотворения от позициите на елементарното социологическо квалифициране на чувствата и състоянията няма да ни доведе до никакъв сериозен отговор. Нещата трябва да се обгледат с оглед на това, което се крие зад външната им обвивка. Един млад, възторжен човек иска да живее, да обича, да твори, да чувства гордост от себе си и от другите. Но той е обречен на самота, на мъка, вратите към щастието са затворени пред него, защото той не иска да направи компромис със съвестта си, не иска да се продаде за паница леща, а и не може още да се реши на себеотрицание:

Ех, да беше живота за мен
само хляб и малко колбаси,
окачил бих в същия ден
едно здраво въже на гърба си.

И ще стана странен хамалин
с мека шапка, очила и въже,
ще прибирам парите на дамите
с един галантен жест.

Но аз няма да стана хамалин.
Скъръца яростно гладният ми зъб.
С жадни устни молива наяден
аз разчупвам, смуча и гриза.

Може би моят стих ще запали
за борба неколцина мъже.
И тогава всичко ще стане
по-хубаво отколкото е.

И когато ужасът на една война, зверцината на фашизма сковават душите в „стоминена каска“, безизходността става като че ли по-страшна. Но така е само на пръв поглед:

Когато утре светлата зора
се разпилее в блясъци и искри,
ще си намеря аз добър другар
и хората ще станат мои близки.

Цялата поезия на Геров е пронизана от този стремеж към другите, от това бягство из самотата, от необходимостта за сливане с народа и родината. В зигзагите на своите колебания, когато стихията на борбата го грабваше, той запяваше със силен, мъжествен глас. Плод на това негово вдъхновение са чудесните стихотворения като „Народ“, „Родина“, „България“. Така крачка след крачка, бавно и мъчително той вървеше напред. Редом със споменатите лирични откъси пишеше и творби като „Булевард“, в което предаваше на други, на идващото поколение, задачата да въдвори справедливост. („Ще дойдат нови хора, те ще разрешат/ надвисналите над света проблеми). Или изповеди като „Безизходност“ („Защо тъй рано трябваше да разбере/ че да живеем е безкрайно унижително? / Сега е свършено. Аз трябва да умра, да се простя с живота, който така обичах). Той иска да мрази, да презира тия, които тъпчат свободата на народите и на хората, тия, които обвиват в стиховете сирене и се надсмиват над копнежите за щастие. В стихотворенията, които ясно разкриват червената нишка на неговата драма, лиричното чувство е най-силно, поетът не си служи със сложни образи, той няма нужда от тях, защото простите истини на разкритата до дъно душа имат такава сила на въздействие, че пред тях бледнеят всички литературни моди и всички стремления към оригиналничене. . .

Победата, която поетът тъй жадува и изстрада, разкри пред него широки възможности за творчеството. Но той написа три книги, в които както вече споменах, силният поет беше заглушен, само отделни стихове тук-там напомняха за неговия остър сарказъм, за полета на вълнението му, за яростния му гняв. Но кризите в развитието не са страшни за таланти-

вите творци. Ето, най-новите стихотворения от последната му книга по нищо не отстъпват на творбите от „Ние-хората“. Такива стихове като „Копнеж“, „Железни сълзи“, „Щастие“ разкриват пред читателя последното действие на напрегнатата лирична драма, в която побеждава великият действащ герой — животът.

Жалко, че лошо съставената, разбъркана книга дава само последното действие и откъси от предишните. Не всеки читател може да намери книгата „Ние-хората“ и да разбере как се е дошло до прозрението на „Копнеж“. Но, разбира се, и сами за себе си тия стихотворения, откъснати от фабулата на лиричното действие, пак побеждават със силата на голямото изкуство.

5.

Както всеки истински поет, и Геров има свои главни теми, които разкриват най-ясно неговата същност, светая светих на сърцето му, и теми малко или повече периферни, които спомагат за по-ясното открояване на главните теми.

Цялата изповед на Геров е пронизана от една тревога. Това е тревогата на жадното сърце, на неспокойната нравственост. Сам той чрез нея определя разликата между себе си и останалия свят.

Огледай се и ти ще видиш
деца и птици, и треви.

Те са щастливи, дишат жадно.
Материята в тях трепти.

Тревогата (к. м. — Б. Б.) по
нея само
от тях се различаваш ти.

Ако искаме да определим с две думи какви са характерните черти на главното действащо лице в неговата драма — веднага можем да кажем, че това е нравственото безпокойство, непримирението с буржоазната действителност и рецидивите ѝ в нашето време. Тази негова тревога, понеже не намира веднага и всякога брод към разрешението на въпросите, поражда мъката, болката, която задушавя, изпепелява. Поетът е страшно напрегната, експанзивна натура, въпреки че се колебае, че се съмнява, но той не може да чака и с дни и години осъществяването на идеала, възмездието за обидата. И понеже не може да чака — острата рана на болката се впива в него, поражда самота, която варира с усещането за страшна близост, за пълно сливане с любимия човек. В границите на тези полюси преобладава една дълга, силна болка, която се превръща в поезия.

И с нас се случва туй — и ние
оставаме така сами,

но нямаме крила да литнем
И много дълго ни боли
(к. м. — Б. Б.)

Това изливане на болката в слова, нейното превръщане в изкуство е всъщност полетът, който лекува, осмисля съществуването. Цялото творчество на поета е пронизано от страстно напрежение, и когато той говори, че за него ще кажат някога „Ех, той е бил от безучастните“ (стихотворението „Борци“), опитва се да излъже сам себе си.

Основният тон на неговата лирика, на неговия творчески темперамент е определен в стихотворението „Поезия“:

Със разрошени буйни коси
из грамадния град марширувам
и от страшния грохот безспир
ловя треска в рими и думи.

— — — — —

Аз се връщам дома изтощен
от стихийната творческа
треска.

Когато настъпва конфликтът между мечтата и действителността, между чистотата и наглостта на доволното безкрило живуркане, което предявява нахално своите права, тогава поетът дири с трескаво безпокойство „възторжената буйност, вярата и моя идеал“. (Стихотворението „Празници“).

6.

Първата от няколко главни теми на Геров е именно този конфликт. В „Ние-хората“ той имаше преобладаващо звучение. Естествено беше да е така — „Ние-хората“ е творена в задушната атмосфера на едно несправедливо общество.

Сега, в новата книга, тази тема прозвучава най-отчетливо и вече в по-друг аспект, главно в стихотворението „Ресторант“.

О, вие хора, скъпи и любими,
сърцето нека ви се довери,
че вашто щастие не е привидно,
че вие сте действително добри;

че никой тука хладно не обмисля
как да извърши зверстве и злини,
как да извърши подлост и убийство
и някого до смърт да нарани!

А всичко туй се върши. О, какви са
онези що го вършат? И каква
е тяхната усмивка, поглед, мисъл?
Защо и как постигат те това?

Този, който пита, „разрязва ресторанта
с острите си като нож очи“. В това негово

питане е заключен страстен, непреодолим стремеж към една висока нравственост, към чистота, щастие и спокойствие. От позициите на своя по-висок, благороден морал, лиричният герой с учудване и недоумение гледа на тези, които преди го отвращаваха, довеждаха го дори до желанието да иска тяхната смърт. Блатото на еснафското доволство, на живота без полет, без копнеж и творчество, му е така ненавистен, че всякога, когато отново рецидивите на този свят се изпречват пред очите му, гневът избухва в гърдите.

А щом не можеше да намери сили да се противопостави на еснафската мерзост, на егоистичното начало, обзело околните, той се затваряше в най-страшното състояние, в самотата.

Това е втората негова главна тема. В „Най-хубавото“ обаче тя е преодоляна, не е вече трагично напрегната, намерила е опорни точки както в околния свят, така и в самия него. Тази ненавистна еснафска действителност вече е станала „абсолютно нищо“:

Аз видях го във хора различни
със охранени, гойни лица —
в хора, устните хитро облизващи,
в спапирусените им сърца.

Тия хора не познават нито срам, нито угр и з е н и я. Те проповядват, че трябва да си поживеем, да си хапнем и пофлиртуваме, да си пийнем и поеем. Това е старият свят, който все още е силен, още живее и не се предава.

И сърцето ми гневно удари,
със юмрук блъсна моите гърди.
Аз заплаках за нашите другари,
покосени в поля и гори.

Тях ги няма. Не могат да викнат.
И сърцето им мъртво мълчи.
А те имаха детски усмивки,
з а м е ч т а н и и с м е л и о ч и .

Ето — първата тема е разрешена. Старият свят е победен вече от загиналите, със замечтани и смели очи. Това, че той още не е доиздъхнал, няма толкова важно значение. Той е победен, веднъж завинаги и сразена неговата низост. Ние трябва да се борим, ще се борим срещу него, но той вече не е страшен.

И втората тема, за самотата, се разрешава върху същата етична основа. Не може, не бива да си сам, в един свят, който се стреми към щастие за всички.

Стихотворението „Партиен инструктор“ е написано на пръв поглед сякаш по схемата на „Плаж“, „Лумпен“, „Рибар“ из сборника „Праг“ — и в него нямаме характерното за Геров усещане на света през

призмата на чувствата, и то е подчинено на външната рисунка.

Но само това единствено стихотворение би могло да ни покаже колко е израснал поетът. Сега дори и когато рисува, той възприема нещата не като форми, а като душевни състояния. Финалните стихове на това произведение разрешават темата за самотата в обществения план.

Скъпа моя, мой златен прозорец
разтворен с л ю б о в к ъ м с в е т а .

Излизането от затвора на самотата е вече самото щ а с т и е. Едноименното стихотворение е написано с такова остро чувство за съвременност, че на първо четене на места ни изглежда прозаично и с репортажен оттенък. Но в това стихотворение, апотеоз на близостта и другарството, способността на поета да изгражда внушителни поетични образи, без да си служи с помощните материали на епитетите, е проявена блестящо.

Не поиска ти нищо от мене:
нито средства, нито апартамент,
нито в службата си улеснение,
нито даже билет за концерт.

— — —
И от твоята жажда прехласнат,
като юноша плах и смутен,
аз намерих голямото щастие,
ч е т и ч у в с т в у в а ш е н у ж -
д а о т м е н .

Темата „близост—самота“ се повтаря, развива се като тема на симфония в такива стихотворения като „Чувство“, „Обич“, „Картина от Илия Бешков“. Не можеш да бъдеш самотен, когато има кой да мисли за теб, не можеш да бъдеш самотен в един свят с високи етични устои.

Стихотворението „Обич“ с простотата на песен или на детско стихотворение, слави близостта, която се превръща в голямо и спокойно безсмъртие.

Какво е щастieto на хората от стихотворението „Картина от Илия Бешков“?

Но една голяма тайна имат:
чувстват, че седят е д и н д о д р у г .

Ако в „Ние-хората“ лиричният герой в последна сметка оставаше самотен, сега ни удовлетворява неговото чувство за близост с хората.

Успокояването — ето третата главна тема на „Най-хубавото“. Но това съвсем не е еснафско успокояване. Това не е успокояване чрез отхвърляне на идеала, а напротив, чрез неговото реализиране:

Звучи в нощта момински смях нестроен,
и детски плач, и разговор висок.
А той седи на пейката спокоен,
замислен и прекрасен като бог.

Както читателят сам вижда, тази трета тема е неразривно свързана с темата за близостта, „моминския смях“, „детския плач“, „разговора висок“, хората, другите — това е щастието, това е така дълго, така страстно търсеното спокойствие.

„Мина времето на неспокойните тръпки“ — но и сега светът е хубав и чудесен, още повече когато, погледнал зад себе си, виждаш, че не си живял напразно, че през зигзагите на твоите съмнения, на паденията и възторзите, е дошъл един мирен, творчески ден.

Четвъртата главна тема на „Най-хубавото“ е темата на смъртта. Още от „Ние-хората“ мисълта за неминуемото „н и щ о“ занимаваше поета. И репликата, която той сега произнася, в заключителната сцена на напрегнатата драма, е неочаквана за него. Непроизтичащо от предишната поезия на поета е неговото мъдро, победно отношение към ужаса на нищото.

Геров е посветил на тази тема няколко стихотворения. „Живот“ още с началната строфа ни дава едно преодоляване на смъртта. Безсмисленото в нея е, че няма цел, голямата цел е и преодоляване на нейното безсмислие. Тя вече не е страшна за тия, които знаят в името на какво живеят.

Стихотворението „Песен за живота“ повтаря тая тема:

Далечна и чужда за нас е смъртта —
тя никак не ни подобава.

А „Сълзи“ съвършено конкретизира начина, ако може да се каже така, чрез който се побеждава „нищото“ —

От своито просто щастие ми дайте,
от своя хубав, всекидневен ден!

Ужасната гостенка вече не е страшна, лиричният герой разговаря спокойно с нея, уверен е в своята сила. Това е силата на човека, който усеща по рамото си хиляди рамена. Не, последният миг не е ужасен, тогава „... ние просто ще се слеем / с цветята и пръстта“.

7.

Но както вече казах, погрешно ще бъде да се сметне, че Геров се е освободил напълно от своите колебания, че упадъчните тенденции в неговото развитие са без остатък преодоленни. Редица от стихотворенията на новата книга (за щастие, те са няколко на брой) носят концепции, диаметрално противоположни на общия дух на цялото негово сегашно творчество. В повечето случаи това са творби неясни, с аморфна композиция, без ярки образи. Напълно е било възможно те да не влязат в това издание, въпреки че някои от тях се появиха в печата. Например редом с посоченото от мен преодоляване на смъртта,

ние срещаме в едно такова стихотворение като „Път“ размисли, тласкащи към резигнация.

Най-хубавото на смъртта
е туй, че идва ненадейно.
Поемаш въздуха с уста
и се унасяш постепенно.

И постепенно става леко
на мозъка ти разрушен (?);
че тръгваш много надалеко
и все ще стигнеш някой ден. . .

Написано от талантлив, дълбок автор, това стихотворение въздействува на читателя, потиска като самата мисъл за смъртта.

Чудно е как е намерило място в „Най-хубавото“ стихотворението от „Два милиарда“, озаглавено „Пролет“. Тази смесица от лирика, сатира и кой знае какво още, поразява с неяснотата си. Един чиновник — примерен и добър, се възбунтува срещу бюрократизма, полудява и избягва, за да умре в старата гора.

Предчувствайки смъртта си близка,
чиновникът — един добряк —
свободен да умре поиска
във старата гора.

Свободен от какво, защо? Може би авторът е имал някаква идея, но той не е успял да я вложи в тъканта на стиха си и на читателя му остава да гадае логиката на творбата.

Такива стихотворения като „Сфинкс“ са в противоречие с общата насоченост на лириката на Геров. Но всъщност самият Геров и отговаря на тия свои творби, които с неясната си объркваща философия не могат да бъдат включени в обсега на поезията на етичното начало, влизат в конфликт с нея. Поетът, който има смелостта в очите на фашистите да извика истината, че те са убийци (Стихотворението „XX век“ от книгата „Ние-хората“) сега изпява и възторжена прослава на комунистите в „Железни сълзи“. Тонът, който той е избрал — суров, тежък и мъжествен — му позволява да очертае с няколко линии един обобщен грандиозен образ. И, което е радостно, когато затваряш последната страница на „Най-хубавото“, никой не може да те увери че развълнуваните дълбоки изповеди из тия страници са написани от един поет, изминал такъв противоречив и сложен творчески път. Въпреки че е поставил точката на лиричната драма на своята безпокойна младост, той е пак същият възторжен и жаден жител на големия град, който „в бурите успя да си запази най-важното мечтателно сърце“.

БОЖИДАР БОЖИЛОВ